

ارائه مدل برنامه درسی مبتنی بر توسعه پایدار از دیدگاه قرآن کریم

زهرا وزیری اقدم*

تاریخ دریافت: ۹۸/۱/۱۴

بدیع الزمان مکی آل آقا**

تاریخ پذیرش: ۹۸/۴/۱۳

علاءالدین اعتماد اهری***

چکیده

هدف پژوهش حاضر، طراحی برنامه درسی مبتنی بر توسعه پایدار و اعتبارسنجی آن از دیدگاه متخصصان بوده است. روش پژوهش حاضر، روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی بوده است. جامعه آماری پژوهش متشکل از سه گروه اسناد، متخصصان در زمینه توسعه پایدار در دانشگاه‌های شهر تهران و متخصصان برنامه درسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در این حوزه بود. برای تعیین حجم نمونه مورد نیاز از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته و تحلیل اسناد بود. روایی محتوایی مصاحبه با استفاده از نظر متخصصین مطالعات برنامه درسی به دست آمد. نتایج تحلیل داده‌ها در طی سه مرحله، کدگذاری باز، کدگذاری نظری و کدگذاری انتخابی انجام شد و اعتبارسنجی الگوی ارائه‌شده از روش دلفی استفاده شد.

کلیدواژه‌گان: برنامه درسی، توسعه پایدار، توسعه اجتماعی، توسعه اقتصادی.

* دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، واحد رودهن دانشگاه آزاد اسلامی رودهن، ایران.

zvaziri305@gmail.com

M1aleagha@gmail.com

ala.Etemad@gmail.com

** استادیار دانشکده علوم تربیتی و مشاوره، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، ایران.

*** استادیار دانشکده علوم تربیتی و مشاوره، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، ایران.

نویسنده مسئول: بدیع الزمان مکی آل آقا

مقدمه

توسعه پایدار به معنی تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی برای حداکثر سازی رفاه انسان فعلی بدون آسیب به توانایی‌های نسل‌های آتی برای برآوردن نیازهایشان می‌باشد (سلطانی پور و دمار، ۱۳۹۵).

توسعه پایدار راه حل‌هایی را برای الگوهای فانی ساختاری، اجتماعی و اقتصادی توسعه ارائه می‌دهد تا بتواند از بروز مسائلی همچون نابودی منابع طبیعی، تخریب سامانه‌های زیستی، آلودگی، تغییرات آب و هوایی، افزایش بی‌رویه جمعیت، بی‌عدالتی و پایین آمدن کیفیت زندگی انسان‌ها جلوگیری کند و سعی دارد به پنج نیاز اساسی که عبارت‌اند از تلفیق حفاظت و توسعه، تأمین نیازهای اولیه زیستی انسان، دستیابی به عدالت اجتماعی، خودمختاری و تنوع فرهنگی و حفظ یگانگی اکولوژیکی، پاسخ گوید (گرچی مهبانی، ۱۳۸۹: ۹۳).

جوامع پایدار بر اساس این باور شکل گرفته‌اند که هر انسانی حق یادگیری، توان مشارکت و تعهد به اینکه دیگران نیز از منافع توسعه برخوردار گردند را دارند. برای رسیدن به توسعه پایدار می‌بایستی با استفاده از آموزش صحیح، درک درستی از طیف وسیعی از مسایل اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی امروز جهان به دست آورد (صدیقی خودیک و خانی، ۱۳۹۴). بر این اساس؛ یکی از محورهای اصلی رشد و توسعه اقتصادی، آموزش و پرورش است. تکامل این بخش باعث تکامل در سایر بخش‌ها می‌شود. آموزش و پرورش با بهره گرفتن از هوش و استعداد افراد انسانی، زمینه را برای رشد و توسعه کشور فراهم می‌کند.

آموزش و پرورش باعث شکوفایی استعدادها و ارتقای کیفیت نیروی انسانی می‌گردد که این امر موجب افزایش بهره‌وری و تسریع رشد اقتصادی خواهد شد. آموزش و پرورش از بانیات‌ترین بخش‌های اقتصادی هر جامعه محسوب می‌شود (کاشانی، ۱۳۹۲: ۸۵).

از دیدگاه اسلامی و با توجه به جهان‌بینی اسلام درباره تعریف توسعه اقتصادی آورده شود این است که توسعه اقتصادی، جریانی است که در آن با بهره‌گیری از اندیشه‌های جامع‌نگر و عقلانی برآمده از حقایق هستی، فنون و روش‌های علمی پیشرفته، از منابع انسانی و مادی جامعه در راستای تأمین رفاه بشر و دستیابی به کمال شایسته مقام

انسان، استفاده بهینه صورت گیرد (خلیلیان، ۱۳۸۴: ۶) ﴿وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ وَعَدُوا لِلَّهِ وَعَدُوا كَمَا وَعَدَ اللَّهُ﴾ (انفال / ۲۳): «و شما(ای مؤمنان) در مقام مبارزه با آن کافران خود را مهیا کنید و تا آن حد که بتوانید از آذوقه و تسلیحات و آلات جنگی و اسبان سواری زین کرده برای تهدید و تخویف دشمنان خدا و دشمنان خودتان فراهم سازید». ولی افسوس که مسلمانان با وجود داشتن چنین دستور صریح و روشنی گویا همه چیز را به دست فراموشی سپرده‌اند، نه از فراهم ساختن نیروهای معنوی و روانی برای مقابله دشمن در میان آن‌ها خبری هست و نه از نیروهای اقتصادی و فرهنگی و سیاسی و نظامی و عجب این است که با این فراموشکاری بزرگ و پشت سر انداختن چنین دستور صریحی باز خود را مسلمان می‌دانیم و گناه عقب افتادگی خود را به گردن اسلام می‌افکنیم و می‌گوئیم اگر اسلام آیین پیشرفت و پیروزی است پس چرا ما مسلمان‌ها عقب افتاده‌ایم؟! (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۷: ۲۲۳).

حسینی همدانی درباره آیه شریفه می‌گوید: نیروی دفاعی و تجهیزات جنگی را بر حسب اقتضاء هر زمان باید آماده نمود و مراد از کلمه «رباط الخیل» اسب‌های تربیت شده و کنایه از تجهیزات جنگی بر حسب اقتضاء هر زمان است و قیام به آن از شئون حکومت اسلامی است که دارای شرایط و امکانات می‌باشد و از وظیفه افراد خارج است (حسینی همدانی، ج ۷: ۳۹۷).

هرچند که ایمان به خدا و قوی بودن روحیه نقش تعیین‌کننده‌ای در جنگ مسلمانان با کفار داشت ولی نباید از نقشی که ابزار جنگی و سلاح‌ها در پیروزی دارد غافل بود. از این جهت است که قرآن کریم از یک طرف مسلمانان را به استواری و صبر و استقامت و توکل به خدا در میدان جنگ می‌خواند و از سوی دیگر آن‌ها را به تهیه ساز و برگ نظامی و مسلح شدن به سلاح‌های روز دعوت می‌کند (ثقفی تهرانی، ۱۳۹۸، ج ۲: ۵۴۵).

در دنیای متحول و پر شتاب امروز رویکرد آموزشی از ضرورت‌های راهبردی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌هاست که این مهم در آموزش و پرورش و بالأخص در بخش برنامه درسی از جایگاه والایی برخوردار است (هرلینا، ۲۰۱۱: ۶۶۵). از این رو برنامه درسی اغلب یکی از نگرانی‌های اصلی در زمینه‌های آموزشی می‌باشد (ون سو، ۲۰۱۲: ۱۵۲). اگر از منظر توسعه نیز به برنامه درسی بنگریم درمی‌یابیم که برنامه

درسی توسعه پایدار، در پیوند با دو مؤلفه اصلی «نگاه همه جانبه به دانش آموزان و ابعاد وجود آنان» و «محدود ندانستن شاگردان» در نظر گرفته شده است. توسعه پایدار را می‌توان حالتی از تعادل و توازن بین ابعاد مختلف توسعه دانست. تعامل مناسب و مطلوب میان مفاهیم برنامه درسی و توسعه پایدار، نقش مهمی در پایداری جهان دارد. توجه شایسته به نحوه خلق و سازمان‌دهی آموزش مناسب و برنامه درسی، یکی از مقدمات تحقق توسعه پایدار می‌باشد (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۲).

علم نقش اول را در رشد اقتصادی ایفا می‌کند. در این حقیقت هرگز نمی‌توان تردید کرد، حال آنکه اسلام بیش از چهارده قرن قبل، آن را اعلان کرده بود. پیامبر مکرم اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «خَيْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَعَ الْعِلْمِ وَشَرُّ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَعَ الْجَهْلِ»: خیر دنیا و آخرت، با علم تأمین می‌شود و شر دنیا و آخرت، آمیخته با جهل است؛ و در حدیث گرانقدر دیگری می‌فرماید: «مَنْ عَمِلَ عَلَى غَيْرِ عِلْمٍ كَانَتْ مِمَّا يَفْسِدُ أَكْثَرَ مِمَّا يَصْلِحُ»: هر کس بر پایه‌ای جز دانش رفتار کند، بیش از آنکه اصلاح کند، فساد به بار می‌آورد.

تجارب نظام‌های آموزشی در دنیا نیز حاکی از این مطلب مهم است که کشورهای پیشرفته به عناصر شناختی و مهارتی و گرایشی شهروندان خود در عرصه‌های زندگی عملی روزمره و همچنین به توسعه و پیشرفت کشور خود در عرصه کلان، توجه لازم را داشته‌اند (پیغامی و تورانی، ۱۳۹۰: ۴۳). اما به رغم تلاش‌های گسترده از سوی فرهنگیان و فرهیختگان در جهت تغییر، بهبود و اصلاح آموزش و پرورش در ایران من جمله تهیه چندین سند ملی، از جمله سند «سند تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش» سند و منشور اصلاح نظام آموزش و پرورش، سند ملی برنامه «آموزش برای همه» سند ملی توسعه آموزش و پرورش در برنامه پنج ساله چهارم، سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴ هجری، سند چشم‌انداز توسعه آموزش و پرورش ایران و نیز انتشار ده‌ها مقاله، گزارش پژوهشی، تک‌نگاری و کتاب درباره تنگناها، مسائل و مشکلات آموزش و پرورش، که نشان‌دهنده بخشی از این تلاش‌هاست، چالش‌های عدیده‌ای پیش روی نظام آموزشی و برنامه درسی وجود دارد (اکبرزاده، ۱۳۹۱). در این میان یکی از چالش‌های پیش روی نظام آموزشی کشور، توسعه پایدار است. نظام آموزشی کشور و بر

اساس آن برنامه درسی باید بر این باور استوار گردد که آموزش یک حق، یک پایه و پیش شرطی برای توسعه پایدار است. یک جامعه مدرن شهروندان خود را نه تنها برای استقبال و انطباق با تغییرات بلکه برای مدیریت و تأثیرگذاری بر آنها نیز آماده می‌سازد. جوامعی که در آنها فقر، نابرابری‌های گسترده، تبعیض و انحصارات وجود دارد، مسیر غلطی از توسعه را پیموده‌اند و نظام‌های آموزشی که در آنها نابرابری، تبعیض و انحصارات وجود دارد، در افزایش نابرابری‌ها سهمیم بوده‌اند (صدیقی خودیک و خانی، ۱۳۹۴: ۷).

به طور کلی دانش و تکنولوژی با سرعت رشد داشته، آموزش و پرورش این عصر نمی‌تواند نسبت به تحولات بی تفاوت بوده و برنامه ریزی و استراتژی مدونی نداشته باشد. اهمیت این مسأله زمانی مشخص می‌شود که به سخن مقام معظم رهبری پیرامون زمینه‌های تحول بنیادین در آموزش و پرورش توجه شود که ایشان بیان فرمودند که برای ایجاد تحول با تکیه بر هویت دینی و ملی و با استفاده از نیروهای فکری و کارآمد و زبده نظام تعلیم و تربیت را تدوین نمود و بر مبنای آن تغییر داد. بنابراین تحول در آموزش و پرورش با تکیه بر نوآوری و مشارکت و رقابت و کاربردی کردن آموزش و تأمین نیازهای جدید مبتنی بر توسعه پایدار و استفاده از دستاوردهای جهانی استوار می‌باشد. بر این اساس، توسعه و شکوفایی جوامع، به توانایی کشورها در آموزش همه اعضای جامعه و فراهم نمودن یادگیری مادام‌العمر بستگی دارد.

بدیهی است که این مهم نیازمند برنامه درسی است. از این رو، برنامه‌های درسی باید بر آموزش‌های لازم و ارتقای آن تأکید نماید. این در حالی است که به طور کلی وضعیت ابهام آمیزی در مقابل نظام آموزشی ایران قرار گرفته و نارسایی و ناکارآمدی راه‌حل‌های ارائه شده در پاسخگویی به نیازها و خواسته‌های جدید نیازمند پژوهش‌های عدیده در این راستاست. بر اساس بررسی‌های به عمل آمده هیچ مدل تدوین یافته‌ای در زمینه مذکور وجود ندارد و ضعف نظام آموزشی کشور در این راستا به شدت احساس می‌شود. از این رو در پژوهش حاضر در پی شناسایی طراحی مدل برنامه درسی مبتنی بر توسعه پایدار هستیم. این پژوهش در صدد ارائه مدل مفهومی برنامه درسی مبتنی بر توسعه پایدار از دیدگاه قرآن کریم می‌باشد.

پیشینه تحقیق

در حقیقت برای تبدیل شدن به یک جامعه مبتنی بر توسعه پایدار توجه به عامل نهادهای آموزشی و پرورشی یک ضرورت اجتناب ناپذیر است (راموس و همکاران، ۲۰۱۵: ۶). با توجه به نقش و جایگاه آموزش و پرورش در توسعه پایدار توسط محققان خارجی و داخلی، از ابعاد و زوایای مختلف، مورد بحث قرار گرفته است؛ در این راستا، هوم و باری (۲۰۱۵: ۷۳۶)، به بررسی و شناسایی مفهوم توسعه پایدار پرداختند و تاریخچه این بحث و رویکردهای اصلی، تفاوت‌ها و تشابهات این مفاهیم را تشریح کردند. هولم و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی به بررسی این موضوع پرداخته‌اند که چگونه ادغام داوطلبانه برنامه‌های آموزش برای توسعه پایدار می‌تواند بر معضلات یکپارچه سازی آموزش برای توسعه پایدار در برنامه‌های درسی فائق آید. محققان، این تحقیق را در یازده کشور منطقه اسکانندیناوی، انجام دادند. رضایی (۱۳۹۵) در پژوهش خود به طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی مناسب جهت آموزش برای توسعه پایدار در دوره ابتدایی ایران پرداخته است. در پژوهش سبرین و همکاران (۲۰۱۴: ۸۱) به عوامل زمینه‌ساز انسداد و محدود شدن علاقه و انگیزه کارشناسان و متخصصان برای شرکت در برنامه‌های مربوط به آموزش و برنامه درسی توسعه پایدار پرداخته شد و عواملی مانند کمبود وقت و منابع مالی، کمبود فهم عمیق از پایداری، ساختار فعلی برنامه‌های درسی، فشارهای تحصیلی و دانشگاهی، عوامل خارجی و کمبود ارگان‌های حمایتی را مطرح نمودند. نتایج پژوهش هاشمی و همکاران (۱۳۹۴) نشان داد آموزش و پرورش در توسعه پایدار نقش اساسی دارد. مطالعه فردریک و همکاران (۲۰۱۲) به منظور بررسی فرآیندهای برنامه درسی، تکنیک‌های آموزشی، و روش‌هایی برای کشف و جست‌وجوی آموزش برای توسعه پایدار یادگیری برای دوره کارشناسی انجام گرفت. اندرسون و همکاران (۲۰۱۶) در پژوهش خود به استراتژی آموزش و پرورش در جهت تحقق اهداف توسعه پایدار برای اوایل دوران کودکی و جوانی را مطرح نمود. یوسفی (۱۳۹۳) در پژوهش خود به جایگاه و نقش آموزش و پرورش در فرآیند توسعه پایدار پرداخت. یوهانسون و همکاران (۲۰۱۱) به چگونگی تحقق اهداف سازمان ملل متحد در مورد توسعه پایدار پرداختند. گاس و همکاران (۲۰۱۰) در تحقیق خود به آشنایی

دست‌اندرکاران آموزشی با مفهوم توسعه پایدار پرداخت. /یزدی و همکاران(۱۳۹۲) نیز در پژوهش خود به ارتباط برنامه درسی و توسعه پایدار پرداختند.

مفهوم توسعه پایدار

توسعه پایدار به معنی تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی برای حداکثرسازی رفاه انسان فعلی بدون آسیب به توانایی‌های نسل‌های آتی برای برآوردن نیازهایشان می‌باشد. کمیسیون جهانی محیط زیست که برای اولین بار این اصطلاح را ارائه داد توسعه‌ای که نیازهای زمان حال را برآورده سازد، بدون آنکه نیازهای آیندگان را به خطر اندازد. در این تعریف به دو مفهوم "نیازها" به ویژه نیازهای اساسی جهان فقیر به کدام اولویت باید اختصاص داده شود و واژه "محدودیت" که توسط وضعیت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی تحمیل می‌شود و این امر به نوبه خود حاکی از آن است که اهداف توسعه پایدار باید در هر کشوری به طور عملیاتی و خاص آن کشور تعریف می‌شود(سلطانی پور و دماری، ۱۳۹۵: ۱۵).

توسعه پایدار راه حل‌هایی را برای الگوهای فانی ساختاری، اجتماعی و اقتصادی توسعه ارائه می‌دهد تا بتواند از بروز مسائلی همچون نابودی منابع طبیعی، تخریب سامانه‌های زیستی، آلودگی، تغییرات آب و هوایی، افزایش بی‌رویه جمعیت، بی‌عدالتی و پایین آمدن کیفیت زندگی انسان‌های حال و آینده جلوگیری کند. توسعه پایدار فرآیندی است در استفاده از منابع، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها، جهت‌گیری توسعه فناوری و تغییرات نهادی، با نیازهای حال و آینده سازگار باشد. توسعه پایدار که از دهه ۱۹۹۰ بر آن تأکید شد جنبه‌ای از توسعه انسانی و در ارتباط با محیط زیست و نسل‌های آینده است. هدف توسعه انسانی پرورش قابلیت‌های انسانی محسوب می‌شود. توسعه پایدار به عنوان یک فرآیند در حالی که لازمه بهبود و پیشرفت است، اساس بهبود وضعیت و رفع کاستی‌های اجتماعی و فرهنگی جوامع پیشرفته را فراهم می‌آورد و باید موتور محرکه پیشرفت متعادل، متناسب و هماهنگ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تمامی جوامع و به ویژه کشورهای در حال توسعه باشد. توسعه پایدار سعی دارد به پنج نیاز اساسی زیر پاسخ گوید: تلفیق حفاظت و توسعه، تأمین نیازهای اولیه زیستی انسان، دستیابی به

عدالت اجتماعی، خودمختاری و تنوع فرهنگی و حفظ یگانگی اکولوژیکی (گرجی مهلبانی، ۱۳۸۹: ۹۴).

مسأله "توسعه پایدار" به عنوان اساسی‌ترین، حیاتی‌ترین و محوری‌ترین مناظره در قرن بیست و یکم به شمار می‌آید. این اصطلاح امروزه به عنوان یکی از اصلی‌ترین موضوعات مورد بحث کنفرانس‌ها، مؤسسات پژوهشی، نهادهای بین‌المللی و به خصوص برنامه‌ریزان رشد و توسعه اقتصادی کشورها در آمده است؛ تا جایی که امسال سران کشورها، رهبران دولت‌ها، نمایندگان بلندمرتبه جامعه جهانی جهت شرکت در هفتادمین جلسه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نیویورک حضور یافتند تا دستورالعمل‌هایی را به تصویب برسانند که هدف از آن‌ها پایان دادن به فقر، حفاظت از کره زمین و ایجاد رفاه برای همگان است. آنچه که در این دستورالعمل ۱۱ بندی مهم به نظر می‌رسد، قرار دادن فرهنگ در قلب سیاست‌های توسعه پایدار، به منزله سرمایه‌گذاری ضروری در قبال آینده دنیا است. اصطلاح "توسعه پایدار" یا "پایا" در اوایل سال‌های دهه ۱۷۱۱ و از سوی برخی از اندیشمندان حوزه مطالعات اقتصادی و اجتماعی به کار گرفته شد. تعاریف متعددی از صاحبان فکر و نظریه درباره این مقوله صورت گرفته است که در ادامه با برخی از آن‌ها آشنا می‌شویم. توسعه پایدار فرآیندی است برای بدست آوردن پایداری در هر فعالیتی استفاده می‌شود که نیاز به منابع و جایگزینی سریع و یکپارچه آن وجود دارد.

توسعه پایدار در کنار رشد اقتصادی و توسعه بشری در یک جامعه یا یک اقتصاد توسعه یافته، سعی در کسب توسعه مستمر، ورای توسعه اقتصادی دارد. توسعه پایدار عنصر سازمان دهنده‌ای است که موجب پایداری منابع تجدیدناپذیر و محدودی می‌شود که برای زندگی نسل آینده بر روی کره زمین ضروری هستند. توسعه پایدار راه‌حلی را برای الگوهای فانی ساختاری، اجتماعی و اقتصادی توسعه ارائه می‌دهد تا بتواند از بروز مسائلی همچون نابودی منابع طبیعی، تخریب سامانه‌های زیستی، آلودگی، تغییرات آب و هوایی، افزایش بی‌رویه جمعیت، بی‌عدالتی و پایین آمدن کیفیت زندگی انسان‌های حال و آینده جلوگیری کند. در کنار تعاریف ارائه شده فوق‌الذکر که همگی به نوعی جنبه‌ای از جنبه‌های مختلف توسعه پایدار را به درستی ترسیم می‌کنند.

مایکل تودارو، نویسنده شهیر کتاب «اقتصاد و توسعه» و از چهره‌های شناخته‌شده در عرصه اقتصاد، بر این عقیده است که: توسعه از نظر اندیشمندان علوم اقتصادی و اجتماعی، به معنای ارتقای مستمر کل جامعه و نظم اجتماعی به سوی زندگی بهتر یا انسانی‌تر است؛ اما توسعه‌ای که نیازمندی‌های حاضر را بدون لطمه زدن به توانایی نسل‌های آتی در تأمین نیازهای خود برآورده می‌سازد، توسعه پایدار گویند (تودارو، ۱۳۹۱).

آنچه در تعاریف مربوط به توسعه پایدار مشترک است، جنبه پویایی آن، رفع نیازهای اساسی، توجه خاص به حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب و آلودگی آن است. اولویت دادن به سرمایه انسانی به ویژه جوانان در جهت پایداری توسعه، نقش مدیریت در به دوش کشیدن و بالابردن تلاش‌ها در راستای تحقق توسعه، نقش سازمان‌های مدنی اجتماعی برای پیش راندن توسعه از پایین به بالا، آمیختن توسعه با ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه مقصد و ... عموماً از جمله عواملی هستند که می‌توانند در نیل به توسعه پایدار در یک جامعه مؤثر باشند. بنا به دعوت کنفرانس سازمان ملل پیرامون محیط زیست انسانی، در سال ۱۷۱۱ و در کشور سوئیس اجلاسی با حضور کارشناسان با هدف ایجاد ارتباط بین توسعه اقتصادی و محیط زیست تشکیل شد. این حرکت در اجلاس "استکهلم" در سال ۱۷۱۲ قوت بیشتری گرفت و در اعلامیه کوکویوک در سال ۱۷۱۱ تفسیر جامع‌تر و عمیق‌تری از آن عرضه شد. چالش جدیدی که در آغاز، توسعه بوم‌شناسانه خوانده می‌شد، سرانجام با عنوان توسعه پایدار عالم‌گیر شد تا به طرح الگویی برای توسعه اقتصادی بپردازد که برای محیط زیست بشری نیز مضر نباشد (همان).

اجلاس سازمان ملل متحد در زمینه محیط زیست و توسعه پایدار که یکی از بزرگ‌ترین و معتبرترین گردهمایی‌های سازمان ملل متحد به شمار می‌آید، در سال ۱۹۹۲ میلادی (۱۳۷۱ خورشیدی) در شهر ریودوژانیرو برزیل آغاز به کار کرد و در آن نماینده‌هایی از ۱۷۲ کشور دنیا و ۲۴۰۰ نفر از سازمان‌های مردم‌نهاد شرکت نمودند. این اجلاس با عناوینی همچون "اجلاس ریو"، "کنفرانس ریو" و "اجلاس زمین" نیز شناخته می‌شود. یکی از مهم‌ترین مصوبه‌های این اجلاس، تصویب "Agenda ۲۱" بود.

کلمه Agenda به معنی دستور کار و ۲۱ به منزله ورود به قرن ۲۱ یا سال ۲۰۰۰ میلادی است. سرفصل‌های این دستور کار خود در چهل فصل تدوین شد و هدف اصلی آن رسیدن به توسعه پایدار همه جانبه بود. مبارزه با فقر، تغییر الگوی مصرف، جمعیت و پایداری، حفظ و توسعه بهداشت انسان، مدیریت پایدار منابع زمینی، مبارزه با جنگل‌زدائی، مدیریت صحیح فناوری‌های زیستی، حفاظت و مدیریت اقیانوس‌ها، حفاظت و مدیریت کودکان و نوجوانان در توسعه پایدار، تقویت نقش مردم بومی، تقویت نقش سازمان‌های مردم نهاد و... از جمله مهم‌ترین این سرفصل‌ها به شمار می‌رفتند. از زمان شروع به کار این اجلاس کشورهای جهان متوجه شدند، برای رسیدن به اهداف توسعه پایدار، تنها به حضور دولت‌ها نباید اکتفا کرد. بنابراین نیاز است که تمام گروه‌های جامعه و همه اقشار مردم از جمله، کشاورزان، کارمندان، تجار، دانش‌آموزان، دانشجویان، محققان، اساتید دانشگاه‌ها و... در این زمینه مشارکت فعال داشته باشند. از آن به بعد، بر مسأله توسعه پایدار به عنوان اساسی‌ترین، حیاتی‌ترین و محوری‌ترین مناظره در قرن بیست و یکم تأکید بسیار می‌شود به طوری که اصطلاح "توسعه پایدار" امروزه به عنوان یکی از اصلی‌ترین موضوعات مورد بحث کنفرانس‌ها، مؤسسات پژوهشی و نهادهای بین‌المللی و به خصوص برنامه ریزان رشد و توسعه اقتصادی کشورها در آمده است. در طول همه این سال‌ها جلسات متعددی درباره شناخت و تفسیر زوایای مختلف توسعه پایدار از سوی دولت‌های پیشرفته و یا در حال توسعه در اقصی نقاط دنیا برگزار شده است. تا جایی که امسال سران کشورها، رهبران دولت‌ها، نمایندگان بلندمرتبه سازمان ملل و جامعه جهانی جهت شرکت در هفتادمین جلسه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نیویورک حضور یافتند تا در کنار ملاقات با یکدیگر، تصمیمی تاریخی را نیز اتخاذ کرده و اهداف جدید برنامه توسعه پایدار را به تصویب برسانند (تودارو، ۱۳۹۱).

از طرفی توسعه پایدار را فرآیندی تعریف کرده‌اند که طی آن نیازهای کنونی جامعه تأمین می‌شود بدون اینکه توانایی نسل‌های آینده برای تأمین نیازهایشان تحت تأثیر قرار گرفته باشد. طبق تعریف توسعه پایدار دارای چهار بعد می‌باشد:

۱- توسعه زیست محیطی

۲- توسعه اقتصادی

۳- توسعه اجتماعی

۴- توسعه حقوقی (جعفرنیا و جلیل وند، ۱۳۸۹).

قرآن کریم تأکید می‌کند که هرگاه ایمان در جامعه استقرار یابد و ارکانش استوار گردد، برکت‌ها بر انسان فرو می‌بارد و زمین سرچشمه نعمت می‌شود تا آنگاه که وجود انسان از خیر سرشار می‌گردد و جامعه در رفاه و آسایش اقتصادی افزون بر تصور، به سر می‌برد. متون اسلامی آکنده از گفتار درباره نقش مثبت خصلت‌های پسندیده (۲۳) و عواملی همچون آمرزش خواهی، نماز، حج، و دعا (۲۴) در ایجاد رفاه مادی و برقراری توسعه اقتصادی‌اند، در حالی که این امور در دایره ارزش‌های معنوی جای دارند. به نمونه‌هایی از رهنمودهای معصومین علیهم السلام درباره تأثیر خصلت‌های اخلاقی دقت کنید:

امام علی علیه السلام: «فِي سَعَةِ الْأَخْلَاقِ كُنُوزُ الْأَرْزَاقِ»: گنج‌های روزی‌ها در گشاده‌خُلُق‌ی نهفته است.

امام سجاد علیه السلام: «الْقَوْلُ الْحَسَنُ يَثْرِي الْمَالَ، وَيَنْمِي الرِّزْقَ، وَيَنْسِي فِي الْأَجْلِ»: گفتار نیک مال را می‌افزاید، روزی را رشد می‌دهد، و مرگ را به تأخیر می‌اندازد.
امام علی علیه السلام: «لَنْ يَفْتَقِرَ مَنْ زَهَّدَ»: هر که پارسایی پیشه کند، فقیر نگردد.
امام علی علیه السلام: «شُكْرُ الْمُنْعِمِ يَزِيدُ فِي الرِّزْقِ»: سپاسگزاری از نعمت بخش، روزی را می‌افزاید.

این سخنان، از حقیقتی پرده برمی‌دارد که آشکارا می‌گوید: هرگاه اهداف اقتصادی در مسیری صحیح تنظیم گردند و سازندگی انسان را نشانه روند، اهداف معنوی او هم تا حدی بالا تأمین می‌گردند.

از همین اشاره که به نقش ارزش‌ها در توسعه شد، می‌توان دریافت که نبود ارزش‌ها، در واپس ماندگی و دست نیافتن به توسعه، نقشی سلبی دارد. در کوتاه سخن، از منظر اسلام، عواملی دیگر علاوه بر موانع و دشواری‌های مادی، به عقب ماندگی می‌انجامند. باورهای نادرست، اخلاق ناسالم، و اعمال ناشایست از جمله عوامل عقب ماندگی و آفت دستیابی به توسعه‌اند. پس همانگونه که توسعه در تکامل معنوی انسان نقش دارد، عکس آن نیز صادق است و عقب ماندگی احياناً ریشه در انحطاط معنوی دارد.

آموزش و پرورش و توسعه پایدار

آموزش و پرورش برای توسعه پایدار شامل تغییر زندگی ما است با درک و درک موضوعات کلیدی توسعه پایدار، مانند کاهش فقر، حقوق بشر، نظارت بر سلامت و محیط زیست، و آب و هوا تغییر به سیستم آموزشی. ESD یک مفهوم پیچیده و تکاملی است که نیاز دارد یادگیری در مورد موضوعات کلیدی از سوی اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و اقتصادی چشم انداز و بررسی اینکه چگونه این عوامل در ارتباط هستند و وابسته به یکدیگر هستند (مانیوتبا، وزارت آموزش و پرورش کانادا، ۲۰۱۱).

توسعه پایدار افق تازه‌ای است که در سال‌های آخر قرن بیستم فراروی زندگی انسان‌ها گسترده شده است. از این موضوع تعاریف متعددی به عمل آمده است. اما در تعریفی جامع می‌توان گفت که توسعه پایدار عبارت است از تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی برای حداکثر سازی رفاه انسان فعلی بدون آسیب به توانایی نسل‌های آتی برای برآورد نیازهایشان (یوسفی، ۱۳۹۳).

اصطلاح توسعه به ارتقای سطح کیفیت زندگی افراد و بهبود رفاه جامعه معطوف است و پایداری آن به استمرار این فرآیند در طول نسل‌های بشر اشاره دارد. بدین ترتیب، توسعه پایدار کلیه جنبه‌ها و ابعاد زندگی بشر را در بر می‌گیرد (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۵).

در واقع توسعه پایدار با تمام زنجیره‌ها، فرآیندهای پویا، منابع انسانی، منابع طبیعی و نظام سخت افزاری جامعه در یک شکل تعاملی است و در صدد ایجاد تعامل بین حال و آینده، انسان و طبیعت و عدالت و رفاه بین و درون نسل‌هاست (موسایی و احمدزاده، ۱۳۸۸: ۱۸).

رشد و توسعه در کشورهای گوناگون در گرو توسعه پایدار آن کشورهاست، بنابراین، دستیابی به توسعه پایدار نیازمند برنامه ریزی در هر یک از سطوح اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است. انسان به عنوان یکی از مؤلفه‌های توسعه پایدار در مرکز توجه است و نیاز به آموزش دارد. با توجه به اینکه آموزش نیز از مؤلفه‌های توسعه پایدار به شمار می‌رود، بنابراین آموزش می‌تواند نقش مؤثری در توسعه پایدار داشته باشد. مؤلفه‌های توسعه پایدار عبارت هستند از:

- انسان
- محیط زیست
- فرهنگ
- آموزش
- علم
- اخلاق
- امنیت
- مشارکت (یوسفی، ۱۳۹۳).

آموزش، اثربخش‌ترین ساز و کار جامعه برای مقابله با بزرگ‌ترین چالش این قرن، یعنی توسعه پایدار است. تجربه سال‌های اخیر ثابت نموده که مقوله آموزش بدون در نظر گرفتن الگوهای رفتاری و نگرش توسعه، موجب ارتقای اطلاعات آموزش دیدگان نشده و شاید نقش مؤثر در توسعه پایدار ایفا نمی‌کند. توسعه پایدار به انسان‌های کل‌نگر، دارای تفکر سیستمی دارای بینش میان و فرا رشته‌ای، آگاه، خالق و مشارکت‌جو نیاز دارد. یکی از سازمان‌هایی که می‌بایست به مقوله بهره‌وری نیروی انسانی توجه ویژه نماید، سازمان آموزش و پرورش می‌باشد. به طوری که این سازمان یکی از مهم‌ترین مؤثرترین و گسترده‌ترین سازمان‌های اجتماعی است که مسئولیت انتخاب و انتقال عناصر فرهنگی و علمی را به نسل نوساخته جامعه بر عهده دارد. آموزش و پرورش زمینه‌ساز رشد جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی و اقتصادی جامعه است. لذا، ضرورت دارد هر جامعه‌ای که به توسعه پایدار می‌اندیشد، آموزش مطلوب را در رأس برنامه‌های خود قرار دهد (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۸).

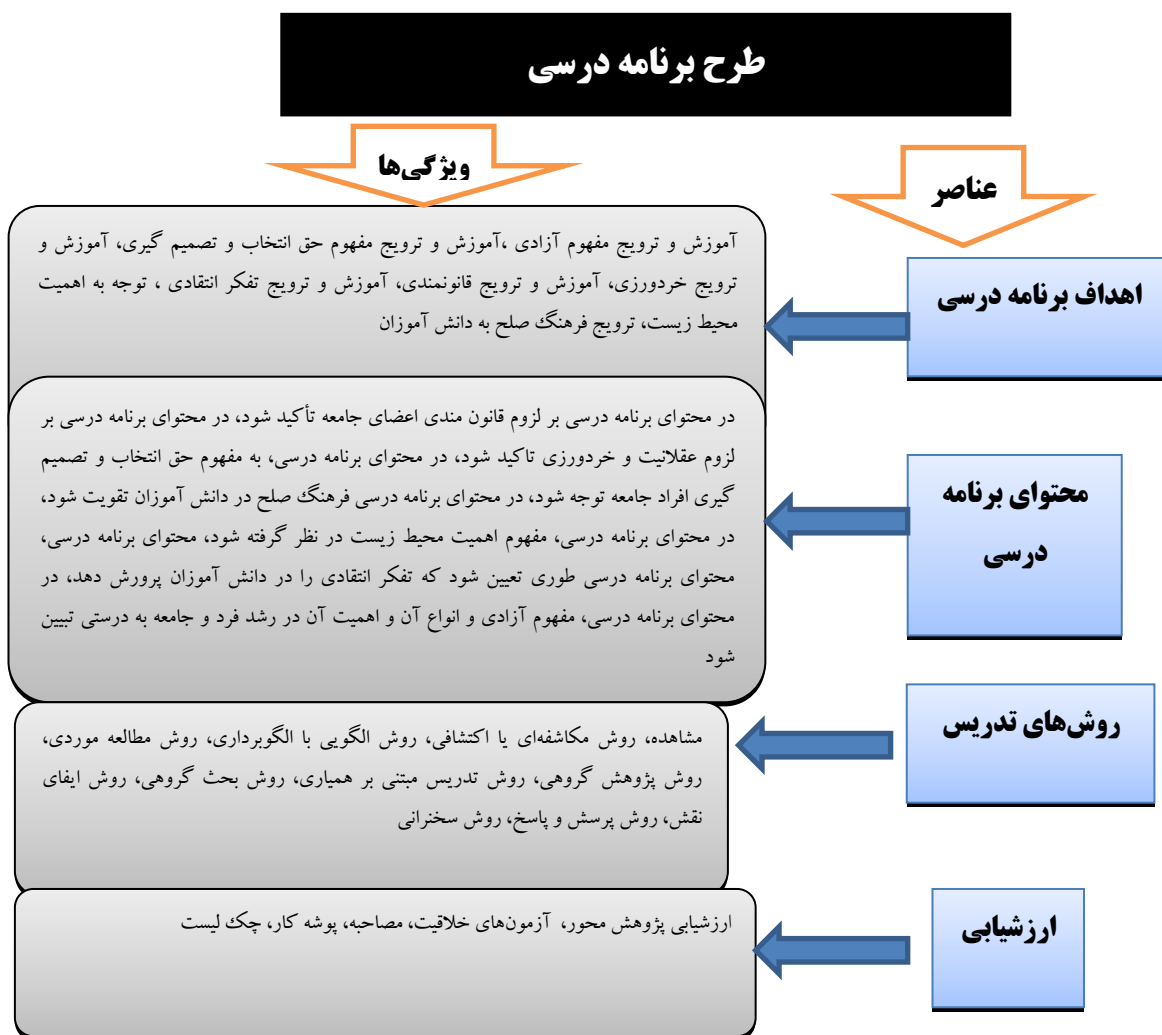
آموزش برای رسیدن به توسعه پایدار یک برنامه یا پروژه‌ای خاص نیست، بلکه چتری است که بسیاری از شکل‌های آموزشی را که در حال حاضر وجود دارد پوشش داده و آن‌هایی که نوین و جدید باشند، حفظ خواهند شد. آموزش برای توسعه پایدار بر تمام اجزای آموزش و پرورش نظیر قانون، سیاست، امور مالی، برنامه درسی، آموزش، یادگیری، ارزیابی و غیره اثر می‌گذارد. این آموزش یادگیری مادام‌العمر نامیده می‌شود و این واقعیت را که نیازهای آموزشی افراد در طول عمرشان تغییر می‌کند را به رسمیت

می‌شناسد؛ بنابراین آموزش برای توسعه امری ضروری محسوب می‌شود زیرا منجر به توسعه خود، خانواده، جوامع محلی، ملی و به تبع آن توسعه جهانی خواهد شد (ملکی و هدایتی، ۱۳۹۳). از نظر آموزه‌های قرآنی، رشد و پیشرفت هرچند که از خود فرد شروع می‌شود، ولی همواره ناظر به بیرون و جامعه خواهد بود. بنابراین رشد و پیشرفت در فرد می‌بایست با رشد و پیشرفت در جامعه مورد سنجش قرار گیرد و توسعه کمی آن نیز مورد ملاحظه باشد (هود/ ۱۶؛ سوره عصر) چراکه در نظام قرآنی، راه نجات از خسران ابدی تنها به رشد درونی با ایمان و عمل صالح و توسعه این رشد و پیشرفت در جامعه از طریق امر به معروف و نهی از منکر و تعلیم و تزکیه دیگران است (همان آیات و نیز حدید/ ۲۵؛ آل عمران/ ۱۱۴؛ توبه/ ۷۱).

آ/د/م/ اسمیت اقتصاددان معروف کلاسیک، معتقد است: «آموزش افراد در واقع نوعی سرمایه گذاری در آن‌هاست. با آموزش، افراد تواناتر خواهند شد و رشد قابلیت‌های آنان سبب می‌گردد که نه تنها خود به درآمد بیش‌تری نایل گردند، بلکه جامعه نیز از سرمایه‌گذاری در آن‌ها منتفع گردد. به عقیده اسمیت انسان‌ها با آموزش به سرمایه مبدل می‌شوند و جامعه می‌تواند از تولید آن‌ها به صورت بهتری بهره‌مند گردد» (عمادزاده، ۱۳۸۸).

سرمایه گذاری در آموزش و پرورش و تربیت نیروی انسانی یک سرمایه گذاری بلند مدت محسوب می‌شود، زیرا از آغاز سرمایه گذاری تا موقع بهره برداری از آن، زمان زیادی مورد نیاز است؛ ولی سرمایه گذاری در امر آموزش و پرورش به ویژه برای جوامع در حال توسعه، فوق العاده سودآور است. در رابطه با جنبه‌های گوناگون و حساس نظیر فرهنگ، ظرفیت تولید، توزیع درآمد و رشد جمعیت نقش مهمی را می‌تواند در جریان رشد و توسعه اقتصادی جوامع بازی کند. در اثر آموزش و پرورش، افراد جامعه دارای مهارت و تخصص خاصی می‌شوند که این امر باعث ارتقاء و بهبود ظرفیت تولید افراد و نیز سبب افزایش توانایی نیروی کار آن‌ها می‌شود (موسایی، ۱۳۸۸).

الگوی پیشنهادی

نتیجه بحث

یافته‌ها حاکی از آن است که مؤلفه‌های برنامه درسی مبتنی بر توسعه پایدار را می‌توان به ۷ مؤلفه آزادی، حق انتخاب و تصمیم‌گیری، خردورزی، قانونمندی، تفکر انتقادی، مسئولیت‌پذیری، محیط زیست، فرهنگ صلح طبقه‌بندی نمود. نتایج پژوهش با مطالعات هوم و باری، ۲۰۱۵؛ هولم و همکاران، ۲۰۱۵؛ سبرین و همکاران، ۲۰۱۴؛

رضایی، ۱۳۹۵؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۴؛ هاشمی، ۱۳۹۳؛ یزدی و همکاران، ۱۳۹۲؛ فردریک، ۲۰۱۲؛ اندرسون، ۲۰۱۲؛ یوهانسون، ۲۰۱۲؛ رایت، ۲۰۱۰، هم‌سو می‌باشد. یوهانسون و همکاران (۲۰۱۱) نیز در پژوهش خود به هفت ویژگی در جهت تحقق اهداف سازمان ملل متحد در مورد توسعه پایدار اشاره نموده‌اند: اصول نگهداری طبیعت و محیط زیست، دانش استفاده مناسب از طبیعت، آسایش و سلامت عمومی، دموکراسی، مشارکت، توسعه اقتصادی و امید به آینده.

از اهداف توسعه پایدار، آماده نمودن شهروندانی است که مشارکت جویانه در مسائل مختلف جامعه خود سهم دارند، لذا روش‌های تدریس بر مبنای توسعه پایدار می‌تواند دارای جهت‌گیری‌های مشارکتی و ارزیابانه باشد. منظور از روش‌های مشارکتی، روش‌هایی هستند که دانش‌آموزان را به گونه‌ای با مسائل و موضوعات اجتماعی-سیاسی درگیر می‌کنند و امکان مشارکت آنان را فراهم می‌سازند. روش‌های ارزیابانه و انتقادی نیز مجموعه روش‌ها و اقداماتی هستند که منجر به رشد قوه تحلیل و تفکر انتقادی در دانش‌آموزان می‌گردد تا آن‌ها بتوانند وضع موجود را بر اساس آرمان‌های مطلوب مورد تحلیل قرار دهند. در روش‌های فوق جهت‌گیری اصلی و اساسی آن است که دانش‌آموزان در کانون آموزش قرار گیرند در این باره توجه و تأکید اساسی بر فعالیت و مشارکت دانش‌آموزان در جریان آموزش و یادگیری وجود دارد. لذا روش‌های بسیاری را در تدریس آموزش‌های مربوط به توسعه پایدار می‌توان در برنامه ریزی‌های درسی دانش‌آموزان و دانشجویان گنجانند. از اهداف دیگر توسعه پایدار آموزش حقوق و ارزش‌های دموکراتیک برای مقابله با آثار مخرب تنش‌های معاصر مثل اختلاف نژادی و فرهنگی است. لذا از جمله روش‌های آموزشی؛ بحث آزاد کلاسی، نظرسنجی از شاگردان در بخش‌های گوناگون برنامه درسی، روش حل مسأله گروهی، فرضیه‌سازی اندیشمندانه و تفکر انتقادی و همچنین روش‌های آموزشی دیگر از قبیل؛ درگیر شدن فعالانه شاگردان و مشارکت در صحنه اجتماعی و حتی سیاسی در تربیت مدنی و شهروندی نیز می‌تواند در برنامه درسی قرار گیرد. معلم از این طریق می‌تواند دانش‌آموزان را قادر سازد که عقایدشان را در بحث و گفت‌وگو با دیگران کشف کنند و بیان کنند. معلمان باید مذاکره و دیالوگ پیرامون ملی‌گرایی، تفاوت‌ها و هویت ملی را وارد برنامه درسی

کنند برای اینکه بتوانند روابط آموزشی میان خود و دانش آموزان را دموکراتیک‌تر سازند. هنگامی که به دانش آموزان اجازه دهند که بشنوند، حرف بزنند و به طور متفاوت در درون فضای آموزشی یاد بگیرند، توانمند می‌شوند. معلم است که نقش تسهیلگر، مددکار و میانجی‌گری عقاید را بر عهده دارد و همین توجه معلم به ارتقاء صداقت مذاکره میان خود و دانش آموزان به ایجاد محیط درسی دموکراتیک کمک می‌کند.

دانیایی محوری به عنوان یکی دیگر از اهداف توسعه پایدار عبارت‌اند از داشتن آگاهی در زمینه موضوعات تاریخی، اجتماعی، فرهنگی در سطح محلی، ملی، بین‌المللی است که به عنوان پیش‌نیازی اساسی برای دانش‌آموزان به شمار می‌رود. اصولاً تصمیم‌گیری‌های مهم جامعه اغلب نیاز به شهروندانی دارد که قادر به درک اطلاعات وسیع سطح جامعه، گزارش‌ها و بررسی‌ها باشند و قانونمندی نیز از دیگر اهداف توسعه پایدار بوده و رعایت قوانین یعنی حتی اگر قانون مغایر با نفع شخصی باشد، به کار گرفته شود. قانون مداری به معنای گردن نهادن به روال‌ها و منفعل بودن نیست. قانون مداری فرآیند بسط فرهنگی است که آموزش آن به دانش آموزان برای وصول به اهداف کلان زندگی اجتماعی ضروری است و این آموزش سبب تلاش منطقی آنان در جهت اصلاح هرگونه قانونی می‌شود که امکان استفاده بیش‌تر از امکانات و استعدادها را فراهم می‌سازد. قانون، عاملی است که زمینه انسجام را میان افراد جامعه فراهم می‌سازد.

بنابراین، توسعه پایدار حوزه‌ای وسیع بوده و دربرگیرنده رویکردها و دیدگاه‌های مختلف و متنوعی می‌باشد و تدارک‌دهنده فرصت‌هایی برای فراگیران جهت درگیری و مشارکت فعال به عنوان عضوی از مدرسه و اجتماع بزرگ‌تر است و به بررسی موضوعات مهم روز و اشاعه فرهنگ مشارکت‌جویی در اصلاح جامعه در سطح ملی، و حتی جهانی کمک می‌کند یادگیری دانش‌آموزان از طریق اقدامات و مشارکتی که در مدرسه و جامعه محلی اتفاق می‌افتد، می‌باشد. در حالی که نظام آموزشی سنتی مشارکت سیاسی و فعالانه در جامعه را مد نظر قرار نداده و انواع بی‌عدالتی‌های اجتماعی را حمایت می‌کند. مدارس باید بر اساس اصول دموکراتیک مدیریت شوند و در حقیقت محیطی را ایجاد نمایند که در آن دانش‌آموزان رفتارهایی را یاد بگیرند که نمادی از مشارکت دموکراتیک است. لذا در حیطه برنامه درسی و در عناصر مختلف آن یعنی اهداف، محتوا، روش‌های

تدریس و ارزشیابی نیز برنامه درسی باید به گونه‌ای طراحی و اجرا شوند که جوانب مختلف و تربیت شهروند فعالی که به دنبال توسعه پایدار هست مورد توجه قرار گیرد. در اسلام افزون بر دانش، ابر برنامه ریزی و نقش برجسته آن در رشد اقتصادی تأکید ورزیده است. از نظرگاه اسلام، مدیریت توانمند اگر با برنامه ریزی و طراحی صحیح همراه گردد، می‌تواند فقر را از جامعه ریشه کن سازد.

کتابنامه

تقی پور ظهیر، علی. ۱۳۸۸ش، **مقدمه‌ای بر برنامه ریزی آموزشی و درسی**، چاپ چهارم، تهران: انتشارات آگاه.

تودارو، مایکل. ۱۳۹۱ش، **توسعه اقتصادی در جهان سوم نو**، تهران: بی نا.

ثقفی تهرانی، محمد. ۱۳۹۸ش، **تفسیر روان جاوید**، چاپ سوم، تهران: انتشارات برهان.

حسینی همدانی، سید محمد حسین. ۱۴۰۴ق، **انوار درخشان**، تهران: بی نا.

عمادزاده، مصطفی. ۱۳۸۸ش، **مباحثی از اقتصاد آموزش و پرورش**، اصفهان: جهاد دانشگاهی.

مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۷۴ش، **تفسیر نمونه**، تهران: دار الکتب الإسلامیه.

مقالات و پایان‌نامه‌ها

اکبرزاده، فهیمه. ۱۳۹۱ش، «**تبیین مبانی فلسفی نظریه‌های مناسبات بین دولت و نظام آموزش و پرورش و تحلیل انتقادی روند تحولات آموزش و پرورش در سه دهه گذشته با تأکید بر مقوله تمرکز و عدم تمرکز**»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.

ایزدی، صمد و عباس رامش و فاطمه عظیمی. ۱۳۹۲ش، «**ارتباط برنامه درسی با توسعه پایدار**»، همایش ملی تغییر برنامه درسی دوره‌های تحصیلی آموزش و پرورش.

پیغامی، عادل و حیدر تورانی. ۱۳۹۰ش، «**نقش برنامه درسی اقتصاد در برنامه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی دنیا**، ارائه یک برنامه عمل برای یک برنامه درسی مغفول»، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۹(۳۷)، صص ۳۱-۵۲.

جعفرنیا، شهرام و حمید جلیل‌وند. ۱۳۸۹ش، «**بررسی شاخص‌های زیست محیطی توسعه پایدار در محیط زیست شهری**»، چهارمین همایش تخصصی مهندسی محیط زیست، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده محیط زیست.

دارابی، سلمان. ۱۳۹۱ش، «**بررسی مقایسه‌ای میزان کاربست مؤلفه‌های برنامه ریزی استراتژیک در توسعه پایدار آموزش و پرورش شهرهای اصفهان و کرمانشاه**»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان.

دهقانی، مرضیه و فرزانه زینال تاج و حمیده پاک مهر. ۱۳۹۳ش، «**بررسی مقوله فرهنگ و قومیت در محتوای برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی**»، پژوهش‌های برنامه درسی، ۴(۲)، صص ۱۳۰-۱۱۷.

- رضایی، مریم. ۱۳۹۵ش، «طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی مناسب جهت آموزش برای توسعه پایدار در دوره ابتدایی ایران»، پایان نامه دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
- سادات هاشمی، سارا و کامیان خزایی. ۱۳۹۲ش، «بررسی میزان آشنایی مدیران مدارس راهنمایی و متوسطه غرب استان مازندران با مؤلفه‌های توسعه پایدار»، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، ۷(۶)، صص ۱۷۷-۱۵۵.
- سلطانی پور، فرزانه و دمازی، بهزاد. ۱۳۹۵ش، «وضعیت توسعه پایدار در ایران»، مجله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی، ۱۴(۴)، صص ۱۴-۱.
- صدیقی خودیک، محمدمهدی و بتول خانی. ۱۳۹۴ش، «بررسی نقش آموزش در توسعه پایدار ایران»، شانزدهمین کنفرانس آموزش فیزیک ایران و ششمین کنفرانس فیزیک و آزمایشگاه. شایگان، محمد. ۱۳۹۲ش، «آموزش و پرورش ایران و توسعه پایدار»، پایان نامه کارشناسی ارشد. عیوضی، محمد رحیم و هراتی، محمد جواد. ۱۳۸۸ش، «تأملی در تأثیر توسعه بر هویت فرهنگی»، راهبرد یاس، ش ۱۹، صص ۱۳۰-۱۰۴.
- کریمی، داریوش و اشرف السادات عنایتی. ۱۳۹۱ش، «آموزش برای توسعه پایدار، مدرسه پایدار»، آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، ۱(۱)، صص ۶۵-۵۹.
- کلانتری، خلیل و علی اسدی و شهلا چوپچیان. ۱۳۸۸ش، «تدوین و اعتباریابی شاخص‌های توسعه پایدار مناطق روستایی»، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۲، صص ۸۶-۶۹.
- گرچی مهلبانی، یوسف. ۱۳۸۹ش، «نقد معماری پایدار و نقد آن در حوزه محیط زیست»، نشریه معماری و شهرسازی ایران، ۱(۱)، صص ۹۱-۱۰۰.
- محمدپور زندی، حسین و سیدمحسن طباطبایی مزدآبادی. ۱۳۹۴ش، «جایگاه آموزش در توسعه پایدار شهری»، اقتصاد و مدیریت شهری، ش ۱۰، صص ۱۲۵-۱۱۱.
- موسایی، میثم و مریم احمدزاده. ۱۳۸۸ش، «آموزش توسعه‌ای و توسعه پایدار»، راهبرد یاس، ش ۱۸.

کتاب و مقالات انگلیسی

- Andersone, Rudite. (2016). Citizenship Education In Integrated Curriculum. Available At: https://www.researchgate.net/publication/241138033_Citizenship_Education_In_Integrated_Curriculum
- Cebrian, Gisela., Marcus, Grace., Debra, Humphris. (2014). Academic Staff Engagement In Education For Sustainable Development. Journal Of Cleaner Production, 106, 79-86.
- Cebrian, Gisela., Marcus, Grace., Debra, Humphris. (2014). Academic Staff Engagement In Education For Sustainable Development. Journal Of Cleaner Production, 106, 79-86.

- Frederick, Chad Paul. (2012). Curriculum Improvement In Education For Sustainable Development: Measuring Learning Outcomes In An Introductory Urban Planning Course. Arizona State University.
- Herlina, W (2011). the effectiveness inponesian English teachers training programs in improv-ing confidence and motivation, Journal of Re-search in Social Sciences and Humanities, 4 (8), 609-699.
- Holm, Tove, Kaisu Sammalisto, Thomas S. Grindsted, Timo Vuorisalo. (2015). Process Framework For Identifying Sustainability Aspects In University Curricula And Integrating Education For Sustainable Development, Journal Of Cleaner Production.
- Hume, Therese., Barry, John. (2015). Environmental Education And Education F Or Sustainable Development, International Encyclopedia Of The Social & Behavioral Sciences, Second Edition, 733-739.
- Johannesson, Ingolfur Asgeir; Norodahl, Kristin; Oskarsdottir, Gunnhildur; Palsdottir, Auour; Petursdottir, Bjorg.(2011). Curriculum Analysis and Education for Sustainable Development in Iceland , Environmental Education Research, 375-391.
- Ramos, Tomas B., Caeiro, Sandra., Hoof, Bart Van, Lozano, Rodrigo., Huisingh, Donald, Kim Ceulemans. (2015). Experiences From The Implementation Of Sustainable Development In Higher Education Institutions: Environmental Management For Sustainable Universities. Journal Of Cleaner Production, 106(1), 1-8.
- Wass, T. Verbruggen, A. , & Wright, T. (2010). University research for sustainable development: definition and characteristics explored Journal of Cleaner Production, 18 (7), 629- 636.
- Wen Su ,Shao-The. (2012). Various Concepts Of Curriculum And The Factors Involved In Curricula-Making. Language Teaching And Research, 3(1) ,153-158.

Bibliography

- Taghipour Zahir, Ali. 2009, Introduction to Educational and Curriculum Planning, Fourth Edition, Tehran: Agah Publications.
- Todaroo, Michael. 2012, Economic Development in the New Third World, Tehran: Bina.
- Saghafi Tehrani, Mohammad 2019, Tafsir Ravan Javid, third edition, Tehran: Borhan Publications.
- Hosseini Hamedani, Seyed Mohammad Hossein. 1404 AH, Anvar Derakhshan, Tehran: Bina.
- Emadzadeh, Mustafa. 2009, Discussions of Education Economics, Isfahan: University Jihad.
- Makarem Shirazi, Nasser. 1995, Sample Interpretation, Tehran: Islamic Bookstore.

Articles and dissertations

- Akbarzadeh, Fahimeh. 2012, "Explaining the philosophical foundations of theories of relations between the government and the education system and critical analysis of the trend of education developments in the last three decades with emphasis on the category of concentration and decentralization", Master Thesis, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University
- Izadi, Samad and Abbas Ramesh and Fatemeh Azimi. 2013, "Relationship between curriculum and sustainable development", National Conference on Curriculum Change in Education Courses

- Peighami, Adel and Haidar Turani. 2011, "The role of economics curriculum in the formal and general education curriculum of the world, presenting an action plan for a neglected curriculum", *Quarterly Journal of Educational Innovations*, 9 (37), pp. 31-52
- Jafarnia, Shahram and Hamid Jalilvand. 2010, "Study of environmental indicators of sustainable development in the urban environment", the fourth specialized conference on environmental engineering, Tehran, University of Tehran, Faculty of Environment.
- Darabi, Salman 2012, "Comparative study of the application of strategic planning components in the sustainable development of education in Isfahan and Kermanshah", M.Sc. Thesis, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Isfahan.
- Dehghani, Marzieh and Farzaneh Zeinal Taj and Hamideh Pakmehr. 2014, "Study of Culture and Ethnicity in the Content of Elementary School Social Studies Curricula", *Curriculum Research*, 4 (2), pp. 130-117.
- Rezaei, Maryam 2016, "Designing and validating a suitable curriculum model for education for sustainable development in elementary school in Iran", PhD thesis, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Dabir University of Shahid Rajaei.
- Sadat Hashemi, Sara and Kamian Khzaei. 2013, "Assessing the familiarity of secondary and high school principals in the west of Mazandaran province with the components of sustainable development", *Quarterly Journal of Leadership and Educational Management of Islamic Azad University, Garmsar Branch*, 7 (6), pp. 177-155.
- Soltanipour, Farzaneh and Damari, Behzad. 2016, "Situation of Sustainable Development in Iran", *Journal of the Faculty of Health and the Institute of Health Research*, 14 (4), pp. 14-1.
- Sidighi Khodik, Mohammad Mehdi and Batoul Khani. 2015, "Study of the role of education in the sustainable development of Iran", the 16th Iranian Physics Education Conference and the 6th Physics and Laboratory Conference.
- Shaygan, Mohammad 2013, "Iranian Education and Sustainable Development", Master Thesis.
- Eyvazi, Mohammad Rahim and Herati, Mohammad Javad. 2009, "Reflections on the Impact of Development on Cultural Identity", *Yas Strategy*, Vol. 19, pp. 130-104.
- Karimi, Dariush and Ashraf Sadat Enayati. 2012, "Education for Sustainable Development, Sustainable School", *Environmental Education and Sustainable Development*, 1 (1), pp. 65-59.
- Kalantari, Khalil and Ali Asadi and Shahla Choobchian. 2009, "Development and validation of indicators of sustainable development in rural areas", *Urban and Regional Studies and Research*, No. 2, pp. 86-69.
- Gorji Mahlabani, Yousef. 2010, "Critique of sustainable architecture and its critique in the field of environment", *Iranian Journal of Architecture and Urban Planning*, 1 (1), pp. 91-100.
- Mohammadpour Zandi, Hossein and Seyed Mohsen Tabatabai Mazdabadi. 2015, "The place of education in sustainable urban development", *Economics and Urban Management*, Vol. 10, pp. 125-111.
- Mosaei, Meysam and Maryam Ahmadzadeh. 2009, "Development Education and Sustainable Development", *Yas Strategy*, Vol.

English books and articles

- Anderson, Rudite. (2016). *Citizenship Education In Integrated Curriculum*. Available At: https://www.researchgate.net/publication/241138033_Citizenship_Education_In_Integrated_Curriculum

- Cebrian, Gisela., Marcus, Grace., Debra, Humphris. (2014). Academic Staff Engagement In Education For Sustainable Development. *Journal Of Cleaner Production*, 106, 79-86 .
- Cebrian, Gisela., Marcus, Grace., Debra, Humphris. (2014). Academic Staff Engagement In Education For Sustainable Development. *Journal Of Cleaner Production*, 106, 79-86.
- Frederick, Chad Paul. (2012). Curriculum Improvement In Education For Sustainable Development: Measuring Learning Outcomes In An Introductory Urban Planning Course. Arizona State University.
- Herlina, W (2011). the effectiveness inponesian English teachers training programs in improv-ing confidence and motivation, *Journal of Re-search in Social Sciences and Humanities*, 4 (8), 609-699.
- Holm, Tove, Kaisu Sammalisto, Thomas S. Grindsted, Timo Vuorisalo. (2015). Process Framework For Identifying Sustainability Aspects In University Curricula And Integrating Education For Sustainable Development, *Journal Of Cleaner Production*.
- Hume, Therese., Barry, John. (2015). Environmental Education And Education F Or Sustainable Development, *International Encyclopedia Of The Social & Behavioral Sciences*, Second Edition, 733-739.
- Johannesson, Ingolfur Asgeir; Norodahl, Kristin; Oskarsdottir, Gunnhildur; Palsdottir, Auour; Petursdottir, Bjorg. (2011). Curriculum Analysis and Education for Sustainable Development in Iceland , *Environmental Education Research*, 375-391.
- Ramos, Tomas B., Caeiro, Sandra., Hoof, Bart Van, Lozano, Rodrigo., Huisingh, Donald, Kim Ceulemans. (2015). Experiences From The Implementation Of Sustainable Development In Higher Education Institutions: Environmental Management For Sustainable Universities. *Journal Of Cleaner Production*, 106(1), 1-8.
- Wass, T. Verbruggen, A. , & Wright, T. (2010). University research for sustainable development: definition and characteristics explored *Journal of Cleaner Production*, 18 (7), 629- 636.
- Wen Su ,Shao-The. (2012). Various Concepts Of Curriculum And The Factors Involved In Curricula-Making. *Language Teaching And Research*, 3(1) ,153-158.

Presenting a Curriculum Model based on the Sustainable Development from the Perspective of the Holy Quran

Zahra Vaziri Aghdam

PhD Student in Curriculum Planning, Department of Educational Sciences, Roodehen Branch, Islamic Azad University of Roodehen, Iran.

Badi-ol-Zaman Maki Al-Agha

Assistant Professor, Faculty of Educational Sciences and Counseling, Islamic Azad University, Roodehen Branch, Iran.

Alaeddin Etemad Ahari

Assistant Professor, Faculty of Educational Sciences and Counseling, Islamic Azad University, Roodehen Branch, Iran.

Abstract

The purpose of this study was to design a curriculum based on sustainable development and its validation from the perspective of experts. The method of the present study was qualitative content analysis with an inductive approach. The statistical population of the study consisted of three groups of documents, experts in the field of sustainable development in Tehran universities and curriculum specialists of the Ministry of Science, Research and Technology in this field. Purposeful sampling was used to determine the required sample size. The data collection tool was a researcher-made questionnaire and document analysis. Content validity of the interview was obtained using the view of experts of curriculum studies. The results of data analysis were performed in three stages: open coding, theoretical coding and selective coding and Delphi method was used for the validation of the proposed model.

Keywords: Curriculum, Sustainable development, Social development, Economic development.